

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 230 ansatte (1999) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 11 - 2000

Steinvikholm slott - forlatt etter 50 år

Steinvikholm slott er bygd i tiden ca. 1525-1530, og var forlatt allerede i 1575. Byggherren var erkebiskop Olav Engelbrektsson som også var lensherre og leder for riksrådet. Slottet er bygget som et firefløyet anlegg, for et forsvar basert på kruitvåpen med to flankerende forsvarstårn. Det er av sin samtid betegnet som «slott» og «befestet», og kan også betegnes som «borg». Arkeologiske utgravninger i slottet for ca. 100 år siden tømte i hovedsak slottet for nedraste grusmasser. Gjenstander ble samlet og lokalisert til rom.

Slottets lokalisering til en holme gav klare fortrinn i forhold til den våpenteknologien som rådde. Arealdisposisjonen i slottet var konsentrert, for en maksimal beskyttelse og funksjonell inndeling av slottet. Det ser ut til at den østre og søndre fløyen har vært benyttet til representasjon og bolig for de høyere sosiale lag i borgen, og de øvrige fløyene mer til økonomi. Dette tilsvarer grovt sett arealdisposisjonen ved Erkebispegården i Trondheim.

Tårnene har primært vært forsvarstårn, men det store tårnet har i tillegg vært brukt til oppbevaring av verdisaker. En stor ombygning, trolig etter en brann i 1542, sveket forsvarsfunksjonene vesentlig.

Opptil 250 soldater skal ha hatt tilhold ved slottet i 1536-37, men det er usikkert hvor mange av disse som bodde på slottet. Noen sov kanskje på båtene de var mannskap på. Det er nevnt 42 senger blant inventaret fra 1537, og en normal besetning lå vel nærmere dette tallet.

Rekonstruksjon av Steinvikholm slott. Tegning (utsnitt): GUNNAR FLUSUM (faglig konsulent SÆBJØRG W. NORDEIDE)

I sundet mellom Steinvikholm og fastlandet forbandt en bro slottet med fastlandet. En måtte passere fire porter for å komme over sundet. Et brokastell på fastlandet beskyttet adgangen til broen. Dernest var palisadene forbundet med en port. Rester etter de opprinnelige brokarene og palisadene var tydelige ved fjære sjø til innpå 1990-tallet, men er nå i ferd med å forsvinne. Når en kom i land på holmen, var

det enda en port, med forskansninger på begge sider, eller en form for portkastell. Fra brofestet gikk det en steinbrolagt vei opp til porten i vestfløyen. Slottet er nærmest kvadratisk med diagonalt stilte runde kanontårn. Det måler 52,5 x 50 m i ytre mål og dekker halvparten av alt tilgjengelig areal på holmen. Slottet hadde minst to etasjer, og kjellere i den nordvestre delen.

Sammenlignet med øvrige borger i inn- og utland var Steinvikholm slott svært moderne for sin tid, men ble raskt foreldet på grunn av en militær strategi og teknologi i rask endring. Erkebiskop Olav

Engelbrektsson kan ha fått impulser til byggverket på sin reise til Roma i 1523-24. Behovet for tiltaket må likevel bero på forutsette hjemlige konfliktforhold mellom konge og kirke.

Slottet i dag

Steinvikholmen er en liten holme i Åsenfjorden, en del av Trondheimsfjorden.

Slottet på Steinvikholmen i Åsenfjorden ligger halvveis i ruiner i dag.

Foto:
SÆBJØRG WALAKER
NORDEIDE

Holmen ligger i den mest fruktbare delen av trøndelagsbygdene. Det var nettopp i disse bygdene erkebiskopen hadde den sterkeste konsentrasjonen av jordegods, hvor han eide 36-45 prosent av gårdene rundt 1435. Slottet på Steinvikholmen var det eneste befestede slottet på strekningen mellom Vardø og Bergen da det ble bygd. I dag ligger det halvveis i ruiner, men er lett synlig med sine kraftige murer i opptil en-to etasjers høyde på den lille holmen, som er nesten fri for vegetasjon.

Kirkelig styring - også med fysisk makt

Som arena for handlingene rundt et av norgeshistoriens viktigste makt- og paradigmeskifter er Steinvikholm et viktig og tidstypisk kulturminne, til tross for sin funksjonstid på knapt 50 år. Her bygde erkebiskopen et fast slott både for å

verne om styring av verdslige forhold, og for å befeste sin posisjon i forhold til lutheranerne. Slottet er en tydelig manifestasjon av kirkens evne og vilje til å ta styringen i samfunnet også ved hjelp av fysisk makt. Derfor provoserer historien

om Steinvikholm: kirkens maktbruk strider mot de idealer kristne hevder å stå for. Men det har alltid vært motsetninger i kirken mellom teori og praksis, eller mellom kristnes ønsker og handling, om enn maktmidlene har skiftet.

Aldri erobret i kamp

Olav Engelbrektsson bygde det nye slottet øst for Trondheim, i den tro at de mest sannsynlige allierte ville komme fra Sverige i øst, mens fienden mest sannsynlig ville komme sørfra, fra Danmark. Kongen satt i København og var den mest sannsynlige motstander som Olav Engelbrektsson åpent opponerte mot ved flere tilfeller. Kongen representerte en trussel både for den katolske kirken og for norsk selvstendighet. Med to ulike anlegg ville den danske kongen trenge flere soldater eller mer tid for å erobre begge erkebispens residenser. Olav ville vinne tid til kanskje å få hjelp fra Sverige. Det er også mulig at han med det nye slottet ville prøve å trekke potensielle krigshandlinger bort fra kirkelige anlegg for å beskytte dem mot ødeleggelse.

Behovet for vann

Steinvikholm slott var sterkt nok da det ble bygd. Slottet ble aldri erobret som følge av kamp og aldri skutt i stykker fra land.

Ifølge skriftlige, samtidige overleveringer var behovet for vann den svakheten som felte borgen etter reformasjonen.

Folk som kjenner lokaliteten i dag, hevder imidlertid at det er umulig å tenke seg at de har klart å tømme brønnen. Vannsituasjonen ble også betydelig forbedret da slottsbrønnen i nordveggen ble tilføyd etter ombygningen, altså

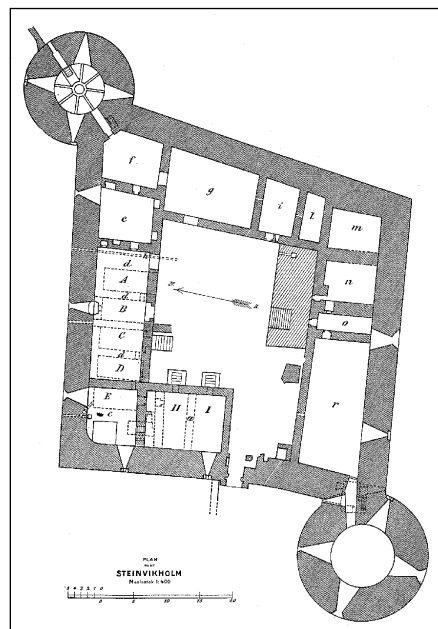
trolig etter Olav Engelbrektssons tid. Det er derfor også mulig at dette er oppgitt som årsak for å ha en god unnskyldning til å trekke seg ut med æren i behold, mens det egentlig lå feighet eller svakhet bak overgivelsen.

Hva skulle forsvarer?

Hva skulle den forsvarer? Borgen var nok først og fremst en del av det passive forsvar. De runde kanontårnene var ikke så effektive, fordi de bød på mange dødlinjer i rekkevidden for våpnene. Borgen gav ikke mange muligheter for initiativ i kampen. Dette var i tråd med middelalderens kamptradisjon, der murene kun forsvarte seg selv og ikke fungerte som sperrelinjer i egentlig forstand.

Olav levde i en periode da militær teknologi og strategi var i rask endring. Hans valg av våpen og byggeteknikk var derfor moderne, men ideen med den fjerne lokaliseringen var gammel. Den var basert på tradisjonell tankegang om at makten var din inntil borgherren og borgen var erobret.

Ut fra foreliggende kampteknikk var dette ensbetydende med at Olav Engelbrektsson ved å forsvare borgen og seg selv mente å forsvare byen/landet /festningen/katolisismen: Så lenge Olav selv var i live (i borgen), hadde han makt. Regelen var at en fiende ikke var slått før borgen var tatt. Fienden oppsøkte derfor gjerne slike borger først, for å erobre

Steinvikholm slott kartlagt av F. Wallem, 1917.

borgen og dens hersker. Men denne regelen var i ferd med å endres; for å erobre Trøndelag har de ikke alltid brydd seg med å ta Steinvikholm - de har nøyert seg med å erobre byen, som var det viktigste målet; ved invasjonen av Erkebisppegården i Trondheim i 1532, ble det ikke gjort noe forsøk på å invadere slottet på Steinvikholmen.

SLOTTET FORFALT: Steinvikholm forfalt; én grunn var at ruinene ble brukt som steinbrudd for ulike byggverk i Trondheim, blant annet til Munkholmen og Kristiansten festning.

Operaoppsetning skader kulturminnet

For å skaffe inntekter til vedlikehold av ruinen har det de siste årene vært fremført en opera, her, og ytterligere tiltak er planlagt. Oppsetning av ulike drama på slike steder fordrer en ekstra sannhetsgehalt i historien som fortelles, for publikum vil automatisk koble historien som fortelles med arenaen den utspilles på. Men den historien som fortelles i operaen om Olav Engelbrektsson forfalser historien på vesentlige punkter.

En slik bruk av kulturminnet kan des-

suten føre til slitasje med en uakseptabel høy kostnad for kulturminnet. Prisen i dette tilfellet er en ødeleggelse av ikke fornybare ressurser som er autentiske kilder til vår historie. På Steinvikholmen har særlig vesentlige deler av havneanlegget lidd under den intensiverte bruken av anlegget, i tillegg til at slottet skjules innvendig av tribuneanlegg i store deler av sommersesongen. Operaframførelsen har vært basert på tilskudd fra det offentlige, og en kan spørre seg

om det som påføres kulturminnet av uopprettelige skader er forsvarlig i forhold til de midler som eventuelt kommer inn til vedlikehold.

Stoffet er hentet fra

NIKU Temahefte 23

Sæbjørg Walaker Nordeide:

«Steinvikholm slott - på overgangen fra middelalder til nyere tid.»